SALÁT GERGELY

# BŰNÜGYI NYOMOZÁS ÉS ÍTÉLKEZÉS A KORAI HAN-KORI KÍNÁBAN[1]

A közbiztonság fenntartása Kínában mindig is az állam legfontosabb feladatai közé tartozott. Az, hogy egy dinasztia képes volt-e fenntartani a rendet, alapvető legitimációs kérdés volt: az uralkodóház uralmának jogosságát többek között az igazolta, hogy képes volt korlátok közé szorítani a bűnözést. A kérdésnek egyfajta metafizikai jelentőséget is tulajdonítottak: a bűnesetek elszaporodása olyan jelnek számított, amellyel az Ég adta tudtára az embereknek, hogy egy adott területen rossz kormányzás folyik. Ebből a szempontból a bűnözés olyasfajta sorscsapásnak számított, mint a földrengés, járvány, szárazság stb. S ha nem avatkoztak be idejekorán, és nem javították ki a kormányzást, az akár a dinasztia bukásához is vezethetett. Nem csoda, hogy a mindenkori uralkodók a megfelelő törvények meghozatala mellett igyekeztek azoknak érvényt is szerezni, s nemcsak büntetéssel fenyegetni a bűnt elkövetőket, hanem biztosítani is azt, hogy a bűnösök bíróság elé kerüljenek, és megkapják büntetésüket. Ezt pedig a nyomozó és ítélkező hatóságok hatékony munkája tette lehetővé.

A fentiek miatt már az első dinasztiák is bonyolult rendszert dolgoztak ki a bűnösök elfogására és felelősségre vonására. A legfontosabb annak a biztosítása volt, hogy a hatóságok tudomást szerezzenek a bűntettekről és – lehetőség szerint – az elkövetők személyéről. Erre, mint egy korábbi tanulmányomban már részletesen kifejtettem,[2] két módszert alkalmaztak. Egyrészt a kollektív felelősség, a kötelező feljelentés, illetve a feljelentést elmulasztók megbüntetésének intézményével arra kényszerítették a lakosokat, hogy folyamatosan szemmel tartsák és adott esetben feljelentsék egymást. Másrészt a legalsóbb szinteken is őrállomásokat (*ting* 亭) hoztak létre, amelyeknek személyzete – az állomásfőnök (亭長) és a tolvajfogók (*qiudao* 求盜) – rendszeresen őrjáratoztak a területen. E rendszerekre itt nem térünk ki részletesen, hanem továbblépve azt vizsgáljuk meg, hogy a rendelkezésünkre álló források szerint a Korai Han-kor elején miként jártak el a hatóságok, ha egy bűneset a tudomásukra jutott. Elemzésünket az alsóbb szintekre korlátozzuk, mivel a felsőbb szintű hatóságok ítélkezésére vonatkozó információink inkább politikai, mint jogi jellegűek.

[1] A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

[2] Salát 2010.

A vonatkozó források meglehetősen töredékesek. A narratív történeti művek (*Shiji* 史記, *Hanshu* 漢書) csak elvétve foglalkoznak olyan esetekkel, amelyek az alacsony szintű igazságszolgáltatás napi működésével kapcsolatosak, hiszen ezekben a művekben – természetükből adódóan – elsősorban az elit tagjai szerepelnek. Több információt találunk azokban a kéziratokban, amelyeket az utóbbi évtizedekben feltárt hivatalnoksírok rejtettek. Ezek közül a Korai Han-korra vonatkozó legfontosabb szövegcsoportot Zhangjiashannál 張家山 találták, az itt feltárt *Zouyanshu* 奏讞書és *Ernian lüling* 二年律令 felbecsülhetetlen értékű forrás a témakörre vonatkozóan. Ezek mellett, mivel a Korai Han-kor első évtizedeiben a Han-ház lényegében a Qin-dinasztia törvénykezési és hivatalnokrendszerét vette át, kiegészítő forrásként támaszkodhatunk a két-három évtizeddel korábbi shuihudi 睡虎地 leletekre.[3]

## A HIVATALNOKSZERVEZET

A Han-kori hivatalszervezet rendkívül bonyolult volt, az egyes hivatalok és hivatalnokok nagymértékben szakosodtak. Ugyanakkor az ítélkezés nem vált el élesen a közigazgatástól – ez az egész császárkorban a kínai jogrendszer jellemzője maradt –, ezért nem voltak olyan hivatalnokok, akik csak az igazságszolgáltatással foglalkoztak.[4] A Han-kori alsóbb szintű hivatalnoki rendszert így írja le a *Hanshu* 漢書 *Baiguan gongqing biao* 百官公卿表 *(Táblázat a hivatalokról és méltóságokról)* című fejezete:

> Mind a járásfőnök (*xianling* 縣令), mind a járásvezető (*[xian]zhang* 縣長) Qin [által létrehozott] hivatal. Ők irányították és kormányozták járásukat. [Ha a járás lakossága] meghaladta a tízezer portát, akkor [hivatalnokát] járásfőnöknek *(ling)* nevezték, s a hatszáztól ezer véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. A tízezer portánál alacsonyabb [lélekszámú járások hivatalnokát] járásvezetőnek *(zhang)* nevezték, s a háromszáztól ötszáz véka [gabonáig terjedő fizetésű hivatalnokok osztályába] sorolták. Mindkettőnek volt helyettese (*cheng* 丞) és parancsnoka (*wei* 尉), akik a kétszáztól négyszáz vékáig [terjedő osztályba] tartoztak. Őket nevezték „vezető hivatalnokoknak". Száz véka alatt volt a „*dou*ban mért fizetésűek" (*doushi* 斗食) és a segédírnokok (*zuoshi* 佐史) osztálya, őket nevezték „kishivatalnoknak".

---

[3] A *Shiji*nek és a *Hanshu*nak a Zhonghua Shuju-féle modern kiadását használtuk. A shuihudi szövegek Kr. e. 216-ra vagy 217-re datálhatók, s Qin államból származnak. A szövegek passzusainál az először Hulsewé (1985) által alkalmazott A, B, C… betűjelzést és számozást alkalmazom. A shuihudi szövegek kutatásánál az *SHD* rövidítésű 1978-as kínai kiadvány szövegközlését vettem figyelembe. A zhangjiashani leleteket Kr. e. 186-ra datálják, ezek a Korai Han-kor elejének viszonyait tükrözik. A *Zouyanshu* című zhangjiashani szöveg passzusait Z + sorszám jelöléssel láttam el; az *Ernian lüling*nél az egyes passzusok eredeti címeit adom meg. A *Zouyanshu* szövegénél a *ZYS1–2* rövidítésű szövegközlést, az *Ernian lüling*nél a *ZHZ* jelölésű kiadványt használtam (133–210). A shuihudi iratokról bővebben lásd Salát 2003, pp. 113–132; a zhangjiashani leletekről lásd Salát 2005, pp. 655–670.

[4] A császárkori ítélkezési folyamatról lásd például Gulik 1956, pp. 46–63.

Nagyjából tíz falu (*li* 里) alkotott egy őrállomást (*ting* 亭), az őrállomást főnök (*zhang* 長) vezette. Tíz őrállomás alkotott egy körzetet (*xiang* 鄉), a körzetet a három öreg (*sanlao* 三老), a hivatali személy (*youzhi* 有秩), a felügyelő (*sefu* 嗇夫) és az őrjáratvezető (*youjiao* 游徼) [irányította]. A három öreg irányította a nevelést és átalakítást. A felügyelő feladata volt a kihallgatások intézése a perekben, továbbá a katonai és általános adók beszedése. Az őrjáratvezető ellenőrző körutakat tett, hogy elejét vegye a gonosztetteknek és rablásoknak. A járás [egy oldala] nagyjából száz *li* 里 volt; ha sűrűn lakott volt, akkor kisebb, ha ritkán lakott, akkor nagyobb [volt a területe]. Ugyanez vonatkozott a körzetekre és állomásokra. Mindezeket Qin hozta létre. Azokat a járásokat, amelyek a hűbéres fejedelmeket táplálták, „fejedelemségeknek" (*guo* 國) nevezték; amelyek az anyacsászárnét, a császárnét és a hercegnőket táplálták, „birtoknak" (*yi* 邑) hívták; ahol pedig *man-* 蠻 és *yi*-barbárok 夷 éltek, „határkörzetnek" (*dao* 道). Járásból, határkörzetből, fejedelemségből és birtokból összesen ezerötszáznyolcvanhét volt;[5] körzetből hatezer-hatszázhuszonkettő; állomásból huszonkilencezer-hatszázharmincöt volt.[6]

A fenti leírás nagyjából megfelel annak a képnek, amely a zhangjiashani szövegek alapján alkotható a helyi hivatali rendszerről. A sírszövegekben gyakran előfordul a járás *(xian)* és az őrállomás *(ting),* s néhányszor megemlítik a járásfőnököt *(ling)* is. Sokszor szerepel az állomásfőnök *(tingzhang)* és a járásfőnök-helyettes *(cheng),* bizonyos tisztségek (pl. „három öreg", „őrjáratvezető") azonban nem jelennek meg – valószínűleg az ő tényleges munkájuk nem kapcsolódott a nyomozáshoz és az ítélkezéshez. Az emberek életének alapegysége a falu (*li* 里) volt, ennek alapján tartották őket nyilván.[7] A nyomozásban az őrállomás személyzetének, az igazságszolgáltatásban pedig a járásfőnök-helyettesnek volt hangsúlyos szerepe. Az alábbiakban bemutatjuk a nyomozásban és ítélkezésben részt vevő személyeket, illetve egy bűncselekmény kezelésének folyamatát.

Először is külön ki kell emelni a büntető eljárás kulcsszereplőjét, a járásfőnök-helyettest. Úgy tűnik, hogy – hasonlóan a Qin-korhoz – a Han-kor elején is ő vett részt a legsokoldalúbban a folyamatban. A shuihudi *Minták pecsételéshez és nyomozáshoz* (*Fengzhenshi* 封診式) szerint a *cheng* elrendelhette például a vádlott javainak lefoglalását, utasíthatta a körzet vezetőjét (*xiangzhu* 鄉主) a vádlott személyes körülményeinek kivizsgálására, kihallgathatta a vádlottat, vizsgálatokat kezdeményezhetett stb. (E 3, 15, 16, 18, 23). Hasonlóan sokoldalú feladatokat végez a zhangjiashani szövegek szerint is, amelyeknek szinte minden cikkelyében szerepel. Ugyanakkor a legtöbb szövegrész arra utal, hogy a *cheng* minden lépéséről jelentésben számol be, ugyanakkor ítélet nem szere-

[5] Az adat a korai Han-kor végéről, i. sz. 2-ből való. A fenti szám azonban téves, valójában 1577 járási rangú egység létezett (Bielenstein 1980, p. 99, p. 185/77. jegyzet).

[6] *Hanshu* 19A, pp. 742–743.

[7] A *li*k rendszeréről, illetve annak módosulásairól lásd Zang 2005.

pel e jelentésekben – mindez arra utal, hogy perbeli döntést csak valamely felettes – minden bizonnyal a járásfőnök – hozhatott, a helyettes csak előkészítette az ítéletet.

## AZ ELJÁRÁS KEZDETE

A legtöbb eljárás úgy kezdődött, hogy valaki feljelentést tett (*gao* 告) valaki ellen egy bűneset miatt. A források alapján feljelentést bárki tehetett. Feljelentő lehetett közember (például E 15, 17, 18, 22, 25, Z 5),[8] nemesi rang viselője (E 7, 24, Z 4)[9] vagy egy előkelőség megbízottja (E 16).[10] Feljelentést tehetett nő is (E 23),[11] s úgy tűnik, hogy a falufőnöknek hivatali kötelessége is volt bizonyos esetekben feljelentést tenni (E 19, Z 22).[12] A rabszolgák feljelentési joga kérdéses: a D 87-es cikkely szerint, ha a rabszolga jelenti fel gazdáját, akkor a feljelentést visszautasítják,[13] de ez nem zárja ki, hogy más esetekben rabszolga is tehetett feljelentést, igaz, erre példát nem ismerünk. Olyan esetről is tudunk, amikor valaki magát jelenti fel (E 6, E 7, Z 6).[14]

A feljelentés három módon történhetett. Ismeretlen tettes esetén a feljelentő csupán magáról a bűncselekmény tényéről tett jelentést a hatóságnak. Ilyenkor a hatóság embereket küld ki, hogy felmérjék a körülményeket, rögzítsék a nyomokat stb., s a továbbiakban ismeretlen tettes ellen folytat nyomozást, a tárgyi bizonyítékok és tanúk vallomásai alapján. A másik módja a feljelentésnek az, hogy a feljelentő megnevezi a vádlottat. Ebben az esetben a hatóság embereket küld ki a vádlott őrizetbe vételére, s innentől mindkét fél bevonásával zajlik az eljárás. A harmadik mód az, hogy a feljelentő nem csupán feljelenti, hanem saját maga elfogja és a hivatalba vezeti a vádlottat. Az ilyen „hivatalba vezetésre" külön igét használtak: *yi* 詣.[15]

A lakossági feljelentés mellett a büntetőeljárás megindításának másik módja az volt, hogy hatósági emberek tettek jelentést egy-egy bűnesetről, s vitték be adott esetben a gyanúsítottat a hivatalba (E 10, 12, 20).[16] Az ilyen esetek többsége az állomásokhoz (állomásfőnökökhöz és tolvajfogókhoz) kötődött. Ebben az esetben az eljárás a hatósági személy jelentésével kezdődött, bár a két eset kö-

[8] *SHD,* pp. 259, 261, 263, 270, 278, *ZYS1,* p. 23 (*ZHZ,* p. 216).
[9] *SHD,* pp. 251, 276, *ZYS1,* p. 23 (*ZHZ,* p. 216).
[10] *SHD,* p. 260.
[11] *SHD,* p. 274.
[12] *SHD,* p. 263, *ZYS2,* p. 36–36 [?] (*ZHZ,* p. 228–229).
[13] *SHD,* p. 196.
[14] *SHD,* pp. 278, 251, *ZYS1,* 23–24 (*ZHZ,* p. 216).
[15] A *yi* szót használták akkor is, ha egy vitatott tárgyat vagy tárgyi bizonyítékot vittek a hivatalba.
[16] *SHD,* pp. 253, 255, 264.

zött a szóhasználatban nem tettek különbséget, mindkét helyzetre a gao szót alkalmazták.

Még egy módon indulhatott eljárás: ha egy hivatalnok hivatalból indított eljárást (általában egy másik hivatalnok ellen), arra nem a *gao,* hanem a *he* 劾 szót alkalmazták.[17] Az ilyen eljárás pontos részletei nem ismeretesek (példákért lásd Z 3, 14, 16; *Julü, Bulü*).[18]

## A NYOMOZÁS

A *Minták* cikkelyeiből kiderül, hogy már Qinben is rendkívül nagy gondot fordítottak egy bűnügy körülményeinek kiderítésére, ám arról nem adnak információt, hogy az ismeretlen tettesek elfogására milyen lépéseket tettek. A *Zouyanshu* arról tanúskodik, hogy sem az elvárt gondosság, sem az eljárás nem változott jelentősen Qinhez képest, ugyanakkor innen már a nyomozásról is többet megtudhatunk. Az alábbi cikkely Kr. e. 241-re, Qin Királyságba van datálva,[19] ám az a tény, hogy Han-kori cikkelyekkel volt összeszerkesztve a *Zouyanshu*ban, azt bizonyítja, hogy az itt leírt procedúrát Hanban is követték. Ráadásul az itt leírt részletek megegyeznek a Han-kori cikkelyek tartalmával. A cikkelyt itt teljes terjedelmében közöljük:

Z 22

A hatodik hónap *guimao* 癸卯 napján Ying 贏 falufőnök feljelentést tett, mondván:

– Valaki, nem tudni, ki, megszúrta a Bi 婢 nevű nőt Zui 最 faluban, elragadta a pénzét, s nem tudni, hova vitte.

Azonnal elrendelték, hogy Shun 順, Quchen 去疢 és Zhong 忠 bírósági írnokok (*yushi* 獄史) nagy …[20] keményen felkutassák a rablót.

Bi azt mondta:

– Ezerkétszáz garast vittem magammal, egy ernyőt fogtam, a piacról jöttem haza. A sikátorba beérve, valaki hátulról hirtelen rám támadt. Elestem, nemsokára felkeltem, a pénzem eltűnt, nem tudom, hogy kihez került. Ahogy rám támadt és megsebesített, mintha férfi lett volna. Tolvajt kiáltottam, a Chen 酖 nevű nő kijött, s azt mondta, hogy a hátamba beledöfve egy tőr van. Ekkor tudtam meg, hogy megsebesültem.

Kikérdezték Bit:

– Amikor az az ember hátulról [közelített], hogyhogy nem észlelted?

[Bi] azt mondta:

– Ernyőt fogtam, az ernyő vadul csattogott, nem hallottam [az ember] hangját, s nem észleltem.

[Tovább] kérdezték Bit:

– Elindulván a piacról, kivel találkoztál?

[Bi] azt mondta:

---

[17] Hulsewé 1955, p. 74.

[18] *ZYS1,* pp. 22–23, 24, 24–25 (*ZHZ,* pp. 214–215, 228–229, 229–230); *ZHZ,* pp. 149, 154.

[19] A datálásról lásd Li Xueqin 1995, p. 38.

[20] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

– Bár találkoztam valakivel, nem tudtam …[21]

Kikérdezték Bit arról, hogy volt-e olyan, akivel összeverekedett, akivel gyűlölik egymást, …[22] elvett értékes jutalmat; akiről a falubeliek tudják, hogy a családja nagyon szegény, s felmerülhet a gyanú, hogy ő rabolta ki és sebesítette meg Bit. [Erre] azt mondta:

– Nincs ilyen.

Megvizsgálták a tőrt: vasgyűrű van rajta, kilenc hüvelyk hosszú. Ahol Bi elesett, ott volt még egy másfél láb hosszú szederfából készült okmány, vésete alapján olyasfajta, amilyet a kereskedők használnak. Bi azt mondta:

– Nem az enyém ez az okmány.

Kikérdezték a Kuai 噲 nevű nőt, aki azt mondta:

– Betegen feküdtem a belső szobában, nem láttam, hogy kik járkálnak [arrafelé].

Shun és a többiek keresték [a rablót], de nem találták. Elrendelték, hogy a Julü 舉□[23] nevű bírósági írnok váltsa fel őket [a nyomozásban].

Julü a Bi elestének helyén [talált] okmányt megvizsgálván látta, hogy kereskedőé, fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

Most elrendelte, hogy a selyemárusítással foglalkozó Jin □[24] vizsgálja meg. [Jin] azt mondta:

– Az okmány vésete szerint egyszáztíz láb [selyemre szól], egy láb száznyolcvan garast ér, [így az értéke] ezerkilencszáznyolcvan garas;[25] fajtája szerint selyemre szóló közepes okmány.

Kikérdezték Jint és más [kereskedőket], akik azt mondták:

– Ez nem a mi okmányunk.

Keresteték a bal felét, de nem találták. Julü keresett, de nem talált tárgyi bizonyítékot, amely alapján el lehetett volna fogni [a tettest]. Ezután lefogatta és kikérdezte a fiatal szolgákat és a kereskedőket, a háznép tagjait, a szolgákat és szolgálókat, a szolgáló közrabszolgákat, a nemes és nagy emberek rabszolgáit, akik nem tiszteletteljesek és erényesek, a más járásból érkezetteket, akiket [itt] alkalmaztak, s akiknél felmerült a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; mindegyiknél megvizsgálták, hogy mit mondtak, továbbá a nyilvántartásban [ellenőrizték] hogy mikor jöttek, mikor mentek, s hogy miből ruházkodtak és élelmezték magukat. Ellenőrizte és kikérdezte lakóhelyük körülményeit, de [a tettes] nem került kézre.

Julü ezután elküldte a Qiu 裘 nevű rablók elleni őrt (*sikou* 司寇) és másokat, hogy …[26], akik ivásukban és étkezésükben kicsapongóak, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők; de [a tettest] nem fogták el. Julü mindenütt átfogóan kerestette, de [a tettest] nem fogták el. …[27] valamint a Mei 每 nevű közrabszolganőt és másokat, hogy reggel és éjjel a faluban titokban vizsgálódjanak és kérdezősködjenek a napokban a piacon árusítók körében, [s hogy nyomozzanak azok után, akik] szegénységben és szükségben vannak, akik nyomorognak és nehézségekkel küzdenek, akik jöttükben-mentükben nem becsületesek, s felmerül a gyanú, hogy tolvajok és gonosztevők, [például] a Chi 瘛 nevű közkatonát és másokat. Mindenfelé embereket küldött, hogy titokban kövessék és figyeljék meg

---

[21] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

[22] Itt két írásjegy olvashatatlan.

[23] A név második írásjegyének olvasata bizonytalan.

[24] A név olvasata bizonytalan.

[25] A kereskedő vagy a vallomást lejegyző írnok itt valamelyik értéknél egy nagyságrendet téved, ugyanis 110×180=19 800.

[26] Az itt következő tagmondat írásjegyeinek több mint fele olvashatatlan, ezért az egész tagmondat értelmezhetetlen.

[27] Az itt következő mondat csaknem minden írásjegye olvashatatlan.

őket, s számoljanak be jöttükről-mentükről, lakóhelyük körülményeiről. Néhány nap után elfogták és kihallgatták a Wu 武 nevű közembert, aki azt mondta:

– Csavarogtam és megszöktem, de nem raboltam és nem sebesítettem meg más embert.

Volt egy ember, a Kong 孔 nevű *gongshi* 公士,[28] aki házából a piacra ment, egyedül sétálgatott a hivatali zászló alatt, majd egy kis idő múlva hazament. Másnap ugyanígy tett. A ruháján eredetileg volt egy öv, fekete öv, az övén volt egy függő helye, de nem volt ott a függő. Megvizsgálván ezt, igen furcsa volt. Nem várakozott vele más ember.

Kong azt mondta:

– A gyalogosok mestere[29] vagyok, sosem volt hüvelyes tőröm, nem raboltam ki és sebesítettem meg senkit, s nem követtem el bűncselekményt. Julü gyanította, hogy Kong rabolta ki és sebesítette meg Bit. Felszólította és kikérdezte a feketefejűeket:[30] ha van köztük olyan, aki elfogadott Kongtól ruhát, felszerelést, pénzt vagy javakat, s nem adja át a hivatalnoknak, az bűncselekményt követ el. A lóügyi hivatalnok,[31] Pu 僕 [a hivatalba] hozott egy fehér bőrhüvelyt, selyemfüggővel, mondván:

– A Kong nevű *gongshi* adta nekem, Punak ezt a hüvelyt. Nem tudom, honnan szerezte.

Kong azt mondta:

– Nem adtam Punak hüvelyt, nem tudom, miért mondja ezt.

Julü beillesztette a Bi hátában talált tőrt a Pu által behozott hüvelybe, s beleillett. Megvizsgálták a hüvelyt és a tőrt, a tőr karikáján oldalt nagy csorbulás volt, ahol a csorbulás a hüvellyel érintkezett, ott egy feketés szakadás volt, úgy tűnt, hogy a hüvely a tőr régi hüvelye.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Put és Kongot; [az utóbbi] megváltoztatván [szavait] ezt mondta:

– Találtam a hüvelyt és Punak adtam, korábban elfeledkeztem erről, ezért mondtam, hogy nem adtam neki.

Kong felesége, Nü 女 ezt mondta:

– Kong szeretett övfüggőként tőrt hordani, mostanában nem hord, nem tudom, hogy [a tőr] hova lett.

Nyomást gyakorolva kikérdezték Nüt és Kongot; [az utóbbi] azt mondta:

– A hüvelyt és a tőrt vettem, nem tudom, kinél, [övemre] függesztve mentem a piacra, ahol valaki ellopta bíborszínű [?] tőrömet, ezután a hüvelyt Punak adtam. Amit korábban mondtam, miszerint találtam a hüvelyt, és soha nem hordtam [az övemen], hazugság volt.

Nyomást gyakorolva Kongra [megkérdezték], hogy miért volt az, hogy az üres hüvelyt Punak adta, s azt hazudta, hogy nem adta, továbbá hogy szeretett hüvelyben tőrt hordani, de azt mondta, hogy még sosem tette. Kong nem adott magyarázatot. Ezután a vallatáshoz kiterítették, ő félt és megijedt, hogy meg akarják botozni, ezért megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Szegényen és szükségben voltam, nem dolgoztam, ezért folyton a zászló alatt járkáltam, többször láttam a kereskedők okmányait. Mondván, hogy lopni szeretnék, s [egy ilyen] okmánnyal szerencsével járhatok, elvittem egyet, [azt tervezvén, hogy amikor] látom, hogy rabolni lehet, az okmányt lopva az [áldozat] oldala mellé helyezem, hogy a hivatalnokokat [félrevezessem], s így azok a kereskedők között keresgéljenek. [Mindezt senkinek] nem mondtam el. Láttam, hogy egy nő ernyőt tartva pénzt visz. Ekkoriban a hivatalnokok

---

[28] A *gongshi* a húsz Qin-beli nemesi rang közül a legalacsonyabb.

[29] *Zoushi* 走士, ismeretlen tisztség, a „gyalogosok mestere” fordítás bizonytalan.

[30] Feketefejűnek (*qianshou* 黔首) hívták Qinben a közembereket. A *Qin Shihuang benji* szerint a köznépet Kr. e. 221-ben, a birodalomegyesítés után nevezték át „feketefejűeknek” (*Shiji* 6, p. 239), de a fenti cikkely bizonyítja, hogy a kifejezést Qinben már korábban is használták.

[31] A *zouma* 走馬 tisztségről lásd Li Xueqin 1995, p. 39.

elrendelték, hogy minden feketefejű menjen a földekre védekezni a sáskák ellen, a városban kevés ember volt, jobbra-balra nézvén nem volt ember. A késsel megszúrtam, elragadtam a pénzét és elmenekültem. Eddig ezt eltitkoltam és nem mondtam el; bűnös vagyok.

A kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomással. A zsákmány ezerkétszáz garas volt; [mindez] már ellenőriztetett. Kongot csonkítatlan falépítővé ítélték. Kong okmányt alkalmazott, bűnös szándékkal megsebesített valakit, elrabolta és elragadta a pénzét, az okmányt mellé helyezte, hogy a hivatalnokokat félrevezesse; még nem volt [?].[32] A feketefejűek féltek, hogy baj éri őket [a sáskák miatt?], nem mertek ki-be járkálni, ezért történt ez a nagy ártalom. Shun és társai keresték, de nem tudták elfogni [a tettest], ezért elrendelték, hogy Julü lépjen a helyükbe. Nem volt bizonyíték, Julü így bölcsességével titokban ellenőriztetett, kerestette és megtalálta [a tettest]; nagy és kifinomult ügyesség volt, ami által megtalálta. Elérte, hogy a tolvajok és gonosztevők ne merjenek lecsapni. A hatodik év nyolcadik havának,[33] melynek első napja *bingzi* 丙子 volt, *renchen* 壬辰 napján, Xianyang 咸陽 járásfőnök-helyettese, Boli □禮[34] bátorkodik jelenteni mindezt.

A rendelet szerint ha a bírósági írnok képes felderíteni a titokzatos és nehéz bűnügyeket, akkor elő kell léptetni.

Most, mivel Julü bírósági írnok felderítette e titokzatos és nehéz bűnügyet, ez a huszonkét lapból álló jelentés íratott. Julü nem okozott kárt, szerény és tiszta, becsületes és egyenes megbízott hivatalnok, igazságos és tisztességes, ezért kérelmezzük, hogy nevezzék ki *zushi*nek 卒史,[35] hogy ezzel ösztönözzük a többi hivatalnokot. Mindezt bátorkodom jelenteni.

[A lap hátulján:] Beadványok és jelentések[36].[37]

A cikkelyből rekonstruálható egy nyomozás menete, a feljelentéstől egészen az ítélethozatalig. Az eljárás akkor indult meg, amikor a sértett falujának főnöke feljelentést tett. Nem tudjuk, hogy miért nem maga a sértett tett feljelentést, hiszen más esetekben nincs szükség a falufőnök közbenjárására. Az üggyel „bírósági írnokok" (*yushi* 獄史) kezdtek foglalkozni, akik a járás alárendeltjei voltak. Magát a jelentést egy járásfőnök-helyettes készítette, valószínűleg ő volt az írnokok felettese.

Az írnokok első lépésben kihallgatták a sértettet, egy esetleges szemtanút, illetve rögzítették a nyomokat, begyűjtötték és megvizsgálták a tárgyi bizonyítékokat. A *Minták* tanúsága szerint ez volt az általános eljárás a bűnügyekben. A jelen esetben azonban mindez nem vezetett eredményre, így a nyomozást egy másik bírósági írnokra bízták. Ő szélesebb körű vizsgálatba kezdett: megfigyeltette a környék gyanús elemeit (így akadt horogra egy szökevény, akinek azonban nem volt köze az ügyhöz), s végül a gyanú Kongra terelődött annak furcsa viselkedése, illetve az övéről hiányzó függő miatt.

---

[32] A mondatból nem derül ki, hogy mi nem volt, vagy mire nem került sor.

[33] A szóban forgó év a Qin-beli Zheng király, a leendő Qin Shi Huangdi uralkodásának hatodik évét, vagyis Kr. e. 241-et jelenti, lásd Li Xueqin 1995, p. 38.

[34] A név olvasata bizonytalan.

[35] A *zushi* ismeretlen funkciójú hivatal.

[36] Ennek a bambuszlapnak a hátulján szerepelt az egész szövegcsoportnak a címe *(Zouyanshu)*.

[37] *ZYS2*, pp. 35–36 (*ZHZ,* p. 228–229).

Miután a gyanúsítottat elfogták, az eljárás a kihallgatás szabályai szerint folytatódott. Meghallgatták a vádlott vallomását, keresztkérdéseket tettek fel neki, szembesítették a tárgyi bizonyítékokkal és más tanúk vallomásaival, kínvallatással fenyegették, míg végül beismerte bűnét. Az eljárás ezen szakaszáról a következő pontban bővebben lesz szó. A cikkelyből az mindenesetre látszik, hogy egyes hivatalnokok nagyon nagy gondot fordítottak az igazság kiderítésére a bűnügyekben, s hogy ezen törekvésüket az állam jutalmakkal ösztönözte.

A shuihudi iratok is tartalmaznak információkat a nyomfelvételről, a tárgyi bizonyítékok elemzéséről. Érdekes módon a bírósági írnok *(yushi)* tisztsége a shuihudi szövegekben egyszer sem szerepel, hanem a különböző feladatokat járási írnokok (*lingshi* 令史) intézik. Úgy tűnik, ezek az alacsony rangú tisztviselők a legkülönfélébb feladatokat látták el az eljárás során, de magát a nyomozást nem ők vezették.

Az eljárásban alkalmi szakértők segíthették a tisztviselők munkáját. Az E 15 cikkelyben egy kincstárnok (*shaonei* 少內) – vagyis gazdasági ügyekkel foglalkozó hivatalnok – és segédje (*zuo* 佐) becsüli meg egy rabszolga árát.[38] Az E 18-ban az írnokot egy a fogdában dolgozó közrabszolga (*lao lichen* 牢隸臣) segíti egy bűnös őrizetbe vételében.[39] Az E 19-ben orvos (*yi* 醫) vizsgál meg egy feltételezett leprást.[40] A fenti, Z 22-es cikkelyben kereskedőkkel vizsgáltatják meg a talált okmányt.

Az eljárás kezdő szakaszában mások is részt vehettek. Gyakran feltűnik a falufőnök: az E 3 cikkelyben a falufőnök tanúsítja, hogy egy vádlottnak nincs több lefoglalni való java,[41] az E 6 cikkelyben egy szökevény ügyében folytat vizsgálatot, majd az illetőt a hivatalba viszi,[42] az E 19-ben a falufőnök viszi be a hivatalba a leprásnak tűnő falubelit,[43] az E 21-ben ő tesz jelentést a falujában történt öngyilkosságról,[44] az E 22-ben pedig egy köntöslopási ügy helyszínelésénél segédkezik.[45] Úgy tűnik, a falufőnöknek kötelessége volt figyelemmel kísérnie faluja eseményeit, és adott esetben jelentést kellett tennie a hatóságnál. Erre az is kötelezte, hogy mulasztás esetén őt is felelősségre vonták, ahogy ezt több cikkely tanúsítja.

[38] *SHD,* p. 259.
[39] *SHD,* p. 263.
[40] *SHD,* pp. 263–264.
[41] *SHD,* p. 249.
[42] *SHD,* p. 278.
[43] *SHD,* p. 263.
[44] *SHD,* p. 267.
[45] *SHD,* pp. 270–272.

## A PER

A vádlottat a letartóztatása és a per között valószínűleg a fogdában tartották fogva, ezt a Han-korban *yu*nek 獄,[46] a Qin-korban *laó*nak 牢 nevezték. Erről az intézményről azonban rendkívül keveset tudunk: a D 176-os cikkely tanúsága szerint meghatározott számú őr őrködött benne,[47] az E 18 és E 20 cikkelyek alapján pedig létezett a fogdai közrabszolgák (*lao lichen* 牢隸臣) kategóriája,[48] akik a nyomozási tevékenységben segítették a tisztviselőt. A zhangjiashani iratokból sem derül ki ennél több.

A letartóztatott személy hozzátartozóit és javait lefoglalták.[49] A *Zouyanshu* és az *Ernian lüling* nem tartalmaz információt erről, de a shuihudi E 3 cikkely így számol be egy ilyen cselekményről:

> E 3
> Lepecsételés és őrzés *(Feng shou)*
> A járási *X* [hivatalnok] beszámolója:
> Az *X* járási *X* [járásfőnök-]helyettes levele alapján az *X* falubeli közembernek, *A*-nak, aki ellen eljárás folyik, házát, feleségét, gyermekeit, rabszolgáit, ruháit, eszközeit, állatait és terményeit őrizet alá vettem.
> Ami *A* házát és családtagjait [illeti]: [a ház] egy fogadóhelyiségből és két belső [szobából] áll,[50] amelyeknek külön ajtajuk van. A belső szobákat cserép fedi, s [a tetőt] nagy faoszlopok [tartják]; a kapunál tíz eperfa [nő].
> A feleséget *X*-nek hívják; [mivel] megszökött, nem volt jelen a lepecsételésnél.
> Az [egyik] gyerek: *X,* felnőtt leány, még nem ment férjhez.
> A [másik] gyerek: *X,* kiskorú[51] fiú, hat láb öt hüvelyk[52] magas.
> Egy rabszolga, *X,* egy kiskorú rabszolganő, *X*.
> Egy kan kutya.
> Kihallgattam a falufőnököt, *XX*-et, [valamint] *A* ötös csoportjának tagját, a *gongshi* 公士[53] rangot viselő *XX*-et, [mondván nekik]:
> – Ha *A*-nak van még [egyéb tulajdona], amelyet le kell pecsételni és őrizni kell, de [ti,] *X* és *X* ezt kihagyjátok [a listáról] és nem jelentitek írásban, akkor bűntettet követtek el.
> *X* és *X* mind ezt mondták:
> – [Csak] ezeket kell lepecsételni *A* [dolgaiból], nincs más, amit le kéne pecsételni.
> Ezután *A* lepecsételt [dolgait] átadtam *X*-nek és *X*-nek, hogy a falubeliekkel együtt felváltva őrizzék, várva a [további] rendelkezéseket.[54]

---

[46] Hulsewé 1955, p. 74.
[47] *SHD,* pp. 235–236.
[48] *SHD,* p. 263, 264.
[49] A lefoglalás intézményéről lásd Chen 2008.
[50] Hulsewé értelmezése szerint (1985, pp. 184–185): „Egy ház, amely két helyiségből áll."
[51] *Xiao* 小, szó szerint „kicsi".
[52] Kb. 150 cm. Az A 12 cikkely szerint a kényszermunkás férfiak hat láb öt hüvelyk magasságig minősülnek „kicsinek" *(xiao),* ami a fejadagjuk mennyisége miatt fontos.
[53] Lásd 29. jegyzet.
[54] *SHD,* p. 249.

Látható, hogy a büntetőeljárás nem csak a vádlott személyes ügye volt: vele együtt egész családját érintette az eljárás. Az, hogy javaival és hozzátartozóival mi történt az ítélet után, a szövegekből nem derül ki. Feltételezhetjük, hogy a kölcsönös felelősség alapján a hozzátartozókat is hasonló büntetésre ítélték, mint magát a vádlottat. A Han-kor elejéről az egyetlen információnk az *Ernian lüling*-beli *Daolü* egyik cikkelye, mely szerint ha a rablót a háztartásának tagjai (*tongju* 同居) nem jelentik fel, noha tudnak a bűncselekményről, akkor ugyanazt a büntetést kapják, mint a rabló.[55]

Arról még kevesebbet tudunk, hogy maga az ítélkezés miként zajlott. Mint már említettük, a forrásokban nem találunk egyértelmű utalást arra, hogy ki hozta az ítéletet. Csak valószínűsíthetjük, hogy a járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞) által benyújtott dokumentumok alapján a járásfőnök hozta meg a döntést. Erre utal az, hogy mind a *Minták,* mind a *Zouyanshu* szerint a járásfőnök-helyettes jelentést tesz az egyes percselekményekről, melyeknek címzettje a járásfőnök lehetett. Egyetlen szöveghely, a lentebb tárgyalt Z 17 cikkely említi, hogy az ítéletet a járásfőnök-helyettes *(cheng)* és az írnokok *(shi)* hozták, de ez minden bizonnyal rövidítés a szövegben, s a fent nevezettek csak az ítélethez szükséges információkat gyűjtötték össze. Az E 4–5 cikkelyekben egy meghatározatlan személy a „járás vezetőjének" (*xianzhu* 縣主) ír jelentést,[56] aki azonos lehet a járásfőnökkel (a szó máshol nem szerepel a shuihudi iratokban). Ez utalhat a járásfőnök ítélkező szerepére.

Magát az eljárást *ju*nek 鞫 nevezték, ez magában foglalta a per előtti cselekményeket is. Ha valakit felelősségre vontak egy bűnért, azt a *zuo* 坐 ige fejezte ki, míg maga az ítélet, illetve az ítélethozatal aktusa a *lun* 論 vagy a *yu* 獄 volt.[57]

A *Minták*ban sokszor visszatérő elem, hogy az eljárás kezdetén részt vevő alacsony rangú hatósági emberek – még a per előtt – tisztázzák az érintettek személyes körülményeit. Ez a szövegekben általában ilyesféleképpen jelenik meg:

> E 4 […] Kellőképpen megbizonyosodtunk a neve, státusa és faluja felől, továbbá afelől, hogy [korábban] milyen bűnökért vonták felelősségre és ítélték el, milyen bűnöknél részesült kegyelemben, esetleg volt-e többször is kihallgatva. […][58]

> E 5 […] Kellőképpen megbizonyosodtunk a neve, státusa és faluja felől, továbbá afelől, hogy [korábban] milyen [bűnökért] vonták felelősségre és ítélték el, milyen bűnöknél részesült kegyelemben, volt-e többször is kihallgatva, a nyilvántartás szerint hányszor szökött meg, s amikor megszökött vagy elkerülte a szolgálatot, azt hány napig tette az egyes esetekben. […][59]

---

[55] *ZHZ,* p. 144.

[56] *SHD,* pp. 247–248, 250.

[57] A narratív történeti forrásokban előforduló Han-kori terminológiáról lásd Hulsewé 1955, pp. 74–81. Az általa felsorolt – ítélkezésre vonatkozó – kifejezések (például *jue* 決, *bao* 報, *di* 抵) a sírszövegekben nem, vagy csak elvétve szerepelnek.

[58] *SHD,* pp. 247–248.

[59] *SHD,* p. 250.

Látható, hogy a legfontosabb adatok egy személy azonosságát illetően a következők voltak: neve (*ming* 名), státusa (*shi* 事) és faluja (*li* 里). A státus arra vonatkozott, hogy az illető visel-e valamilyen nemesi rangot (*jue* 爵), vagy közember, illetve rabszolga-e. Az amúgy rendkívül tág jelentésű *shi* ilyen értelmezését az igazolja, hogy vallomásukban a vádlottak mindig megnevezik falujukat és azt, hogy közemberek, rabszolgák vagy nemesek. Mindennek azért volt jelentősége, mert a különböző státusú emberek különböző megítélés alá estek, illetve a falvakhoz tartozó nyilvántartásokban lehetett utánanézni, hogy korábban milyen volt az illető magaviselete.[60] A zhangjiashani szövegekben nem szerepel explicite, hogy ezt a három adatot feljegyezték volna, ugyanakkor a szereplők neve és státusa szinte mindig kiderül. A falut nem nevezik meg, de ez a különbség adódhat a *Minták* és a *Zouyanshu* eltérő jellegéből.

Nem tudjuk, hogy ha az illető volt már elítélve, akkor a büntetését súlyosbították-e. A fenti passzusokban szereplő „többszöri kihallgatás" (*fuwen* 覆問) arra utal, hogy a szóban forgó ügyben folyt-e már eljárás az illető ellen. Ha igen, akkor az eljárást nyilván beszüntették.

Mindezeket az adatokat az ítélkező hivatalnokbíró írásos jelentés formájában megkapta, így a per már magáról a bűncselekményről szólhatott. Magáról a perről a *Minták* két cikkelye nyújt információt, az itteni szóhasználat és eljárás teljesen megegyezik a Korai Han-kori forrásokban szereplőkkel:

E 1
Bűnügyek tárgyalása *(Zhi yu* 治獄*)*

Ha bűnügyek tárgyalásakor iratok segítségével, botozás nélkül ellenőrizni lehet a vallomást, és kideríthetők az illetővel kapcsolatos körülmények, az a magasabb rendű [eljárás]. A botozás alkalmazása alacsonyrendű: a megfélemlítés kudarc.[61]

E 2
Kihallgatás a tárgyaláson *(Xun yu* 訊獄*)*

Minden tárgyaláson először végig kell hallgatni [a vádlott és a tanúk] szavait, s le kell azokat jegyezni, hogy mindegyik megtehesse vallomását (c*i* 辭). Ha [a bíró] tudja is, hogy az illető hazudik, nem kell azonnal nyomást gyakorolnia *(jie* 詰). Ha az egész vallomást lejegyezték, de maradtak tisztázatlan pontok, [a bíró] gyakoroljon nyomást. Ha a nyomásgyakorlást követően [a bíró] ismét végighallgatta és lejegyezte a magyarázó vallomást, újból szemügyre kell vennie a mondottak érthetetlen [pontjait], s megint nyomást kell gyakorolnia. Ha [a bíró] a végletekig vitte a nyomásgyakorlást, de [a vallatott illető] újból és újból hazudik, szavait megváltoztatva, nem adva be a derekát, akkor azokat, akiket a törvény szerint meg kell botozni, botozzák meg. A botozás alkalmazásakor le kell jegyezni:

[60] A falusi lakosokról lásd Zang 2005, pp. 11–15.
[61] *SHD,* p. 245–246.

„Beszámoló *(yuanshu* 爰書*)*[62]: Mivel *X* újból és újból megváltoztatta szavait, s zavaros volt a vallomása, a vallatás folyamán *X* megbotoztatott."[63]

A két passzusból, illetve forrásaink többi cikkelyéből kiderül, hogy a bírósági eljárás szigorúan meghatározott, formalizált procedúra volt.

Az első lépés az volt, hogy a felek, illetve a tanúk megtették vallomásukat (*ci* 辭) az üggyel kapcsolatban. A vallomásban az üggyel kapcsolatos álláspontjukat mondták el, amit az írnokok lejegyeztek. Az E 2 cikkely jelzi, hogy a *ci,* vallomás megtételébe a hivatalnok nem szólhatott bele. Végig kellett hallgatnia az érintettek szavait, s írásban rögzíteni kellett őket. Ideális esetben – az E 1 tanúsága szerint – az ítéletet a korábban, illetve a vallomások során rögzített írásos bizonyítékok alapján lehetett meghozni, további tárgyalásra nem volt szükség.

Ha azonban a vallomásokban ellentmondások támadtak, akkor kerülhetett sor a vallatásra. Erre a szöveg a *jie* 詰, „nyomást gyakorol, faggat, sürget" stb. szót használja, amelynek konkrét tartalma nem ismert. Mivel a botozás ettől jól elkülöníthető cselekmény, s csak a „nyomásgyakorlás" sikertelensége után kerül rá sor, biztos, hogy a *jie* a tárgyalásnak azt a szakaszát jelenti, amelyben a bíró keresztkérdésekkel, a tényekkel, törvényekkel és más vallomásokkal való szembesítés által próbál beismerő vallomást kicsikarni a vádlottból. A fentebb idézett Z 22 dokumentumban például a *jie* kifejezés olyankor szerepel, amikor a vádlottat egy tanúval vagy annak vallomásával szembesítik, s ilyenkor kénytelen megváltoztatni korábbi vallomását.

A „nyomásgyakorlás" sikertelensége esetén következhet a vádlott megbotozása; ezt azonban az E 1 cikkely tanúsága szerint lehetőleg elkerülendőnek tartották. A folyamat jelzi – s ez a későbbi kínai jogban is végig alapelv maradt –, hogy a vádlott beismerő vallomását feltétlenül szükségesnek tartották az elítéltetéshez. Ez azonban arra csábíthatta a hivatalnokokat, hogy a szükségesnél többször forduljanak a kínvallatás, botozás eszközéhez. Éppen az ilyen esetek elkerülését sürgeti az E 1 cikkely. Ugyanakkor, mint azt az alább idézett Z 17 dokumentumnál látni fogjuk, a hasonló intések ellenére előfordultak kínvallatással kicsikart beismerő vallomásokra alapozott téves ítéletek.

A botozás túlzásba vitele végigkíséri a kínai történelmet, hiszen a nem kellően lelkiismeretes hivatalnokok könnyen kísértésbe eshettek, hogy a beisme-

---

[62] A *yuanshu* olyan jelentés, amelyet az alacsonyabb rangú hivatalnok ír feletteseinek az általa intézett konkrét ügyek részleteiről. Ezekben általában rögzíti az érintettek státusát, nevét, lakóhelyét, a történteket, a felek vallomásait, és az intézkedéseket, amelyeket ő tett. A *yuanshu*k ítéleteket nem tartalmaznak; valószínűleg az ítélkezés menete úgy zajlott, hogy az alacsony rangú hivatalnok a *yuanshu*ban rögzítette az ügy részleteit, azt felterjesztette felettesének, aki meghozta az ítéletet, s ezt válaszában *(bao* 報*)* visszaküldte az első fokon eljáró hivatalnoknak. A *yuanshu* kifejezés különböző értelmezéseiről lásd McLeod–Yates 1981, pp. 123–129; Bodde 1982, pp. 2–3. Megjegyzendő, hogy Ji Xun (1976, p. 5) szerint e *yuanshu*k a későbbi precedenseknek *(bi* 比*, anli* 案例*)* felelnek meg, de ez a nézet hibás, hiszen éppen az ítéletek hiányoznak, amelyek által az eset precedens értékűvé válhatna. Lásd még Loewe 1977, p. 129.

[63] *SHD,* p. 246.

rő vallomást ezzel csikarják ki a vádlottból. Ez a probléma többször megjelenik a *Hanshu Xingfazhi* 刑法志 fejezetében is. Például Kr. e. 144-ben Jingdi 景帝 császár rögzítette a botozáshoz használt husáng méretét és a botozás szabályait, ám „ettőlfogva a megbotozottak épen maradhattak, de kegyetlen hivatalnokok továbbra is alkalmazták [a túlzó botozást a nép] megfélemlítésére." (自是笞者得全，然酷吏猶以為威。)[64]

Ha a beismerő vallomás által a bűntett bizonyítást nyert, akkor a hivatalnok-bírónak csak az maradt a dolga, hogy a megállapított bűncselekményt azonosítsa egy a törvényben szereplő bűncselekmény-kategóriával, s annak alapján szabja ki a büntetést. Ezt az azonosítást nevezték *dang*nak 當, „megfeleltetésnek".[65] Elméletileg, ha a helyzet egyértelmű volt, a bírónak nem volt mérlegelési jogköre. Éppen a *Zouyanshu* cikkelyei jelzik azonban, hogy sok kétes eset volt, s nem mindig lehetett egyértelműen megállapítani, hogy egy adott tényállás melyik törvényi előírásnak felelt meg. Mindemellett a bíró dolgát nehezítette, hogy a büntetés kiszabásakor magán a bűncselekményen kívül más tényezőket is figyelembe kellett vennie: nemesi rang, életkor, korábbi bűnök stb.

Azt, hogy az ítélethozatal után mi történt, nem tudjuk. Az ítéletek végrehajtásáról semmi információnk nincs; forrásainkban sem a halálbüntetés, sem a csonkítások, sem a kényszermunkára küldés végrehajtásáról nem esik szó. Egyedül a száműzésnél tudjuk azt, hogy az elítéltet – a vele egy felelősségi csoportba tartozókkal együtt – hatósági emberek kísérték a megfelelő dokumentumokkal ellátva járásról járásra, száműzetése helyére.[66] Magukról a büntetésekről egy másik tanulmányban számolunk be.

A fenti képet érdemes kiegészíteni két *Zouyanshu*-beli per leírásával, amelyek a Korai Han-kor első évtizedéből származnak. Megjegyzendő, hogy a két zhangjiashani cikkely nem tételes jegyzőkönyve egy-egy pernek, hanem azoknak rövid összefoglalója, amelyet a felsőbb hatóságoknak küldtek el, hogy ők hozzák meg az ítéletet. Az első, Kr. e. 197-re datált eset így hangzik:

Z 4

Hu 胡 [járás járásfőnök-]helyettese (*cheng* 丞), Xi □, az alábbi jelentést bátorkodik benyújtani:

A tizenkettedik hónapban, *renshen* 壬申 napján a Suo □ nevű *dafu* 大夫[67] a hivatalba vezette a Fu 符 nevű nőt, s feljelentést tett, [azt állítván, hogy az] megszökött.

Fu ezt mondta:

– Valóban megszöktem, s hamis módon [úgy téve,] mintha nem szerepelnék a nyilvántartásában, felvétettem magam oda, mint a Ming 明 nevű *dafu* rabszolganője. Ming

[64] *Hanshu* 23, p. 1100.

[65] A *dang* értelmezéséről lásd Hulsewé 1955, pp. 80–81, Liu Yongping 1998, p. 268–269, Salát 2003, pp. 149–180.

[66] E 17, *SHD,* pp. 261–262.

[67] A *dafu* a húsz nemesi rangfokozat közül alulról az ötödik.

feleségül adott a Jie 解 nevű rejtett hivatalnokhoz (*yinguan* 隱官).[68] Nem árultam el [Jiének, hogy korábban] megszöktem. Minden más úgy történt, ahogyan Suo állította.

Jie ezt mondta:

– Fu a nyilvántartásban Ming házához [tartozóként szerepel]. Én azt hittem, hogy nem titkol el semmit, s feleségül vettem, nem tudván, hogy korábban megszökött, s azt gondolván, hogy ő Mingnek a rabszolganője. Minden más úgy történt, ahogyan Fu állította.

Jiére nyomást gyakoroltunk (*jie* 詰), mondván:

– Bár Fu úgy szerepel a nyilvántartásban, mint aki Ming házához [tartozik], de valójában szökevény. A törvényben ez áll: „Azt, aki feleségül vesz egy szökevényt, tetoválják és ítéljék falépítésre. Ha nem tud [a szökésről,] az nem számít enyhítő [körülménynek].” Bár te, Jie, nem tudtál [a szökésről], attól még a „szökevény feleségül vétele” [bűnéért] kell kiszabni rád a büntetést. Mit mondasz erre?

Jie ezt mondta:

– Bűnös vagyok, ne oldozzanak fel!

Ming kijelentette:

– Minden úgy van, ahogyan Fu és Jie mondták.

Kikérdeztük Jiét, hogy korábban miért tetoválták [az arcát] és vágták le az orrát. Minden más úgy volt, ahogyan a vallomásokban szerepelt.

Az összegzés (*ju* 鞫) megállapította: Fu megszökött, s hamis módon felvétette magát a nyilvántartásba; Jie feleségül vette őt, nem tudván, hogy megszökött. Mindezeket alaposan kivizsgáltuk, de Jie bűnösségét kétségesnek találtuk; így őt őrizetben tartjuk, a többi érintett felett a járás már ítélkezett. A fenti jelentést bátorkodom benyújtani.

A hivatalnok (*li* 吏) véleménye a következő:

„Fu szerepelt a nyilvántartásban, mint aki Ming házához tartozik; amikor Ming feleségül adta őt Jiéhez, Jie nem tudta, hogy megszökött, ezért nem kell elítélni.”

Mások szerint:

„Bár Fu hamis módon felvétette magát a nyilvántartásba, valójában szökevény. Bár Jie nem ismerte a körülményeket, a „szökevény feleségül vétele” [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést: le kell vágni a bal lábfejét, és falépítővé kell tenni.”

Az udvar (*ting* 廷)[69] válaszában ez áll: „A »szökevény feleségül vétele« [bűnéért] kell kiszabni rá a büntetést; a törvény világos, nem kellett volna [ilyen] jelentést benyújtani.”[70]

A szövegből látható, hogy a büntetőeljárás menete megegyezik a korábban látottakéval. Az eljárás itt is feljelentéssel (*gao* 告) kezdődik, s a feljelentő a hivatalba hozza (*yi* 詣) a vádlottat. Ezután az érintettek külön-külön elmondják álláspontjukat az ügyről. Megjegyzendő, hogy a vallomás (*ci* 辭) szót ez a szöveg nem használja. Mivel Jie az első alkalommal nem ismeri be a bűnösségét, nyomásgyakorlásnak (*jie* 詰) vetik alá. Ez itt abból áll, hogy szembesítik a törvény szövegével, mely szerint egyértelműen bűnös. Jie végül beismerő vallomást tesz. A járási szintet itt a járásfőnök-helyettes képviseli. Ő nem mer dönteni az ügyben, ezért felterjeszti azt a felsőbb hatóságoknak. Végül a közpon-

[68] A „rejtett hivatalnok” *(yinguan)* azt a személyt jelöli, akit valamilyen csonkító büntetéssel sújtottak, majd miután visszanyerte szabadságát, egy olyan helyre osztottak be munkára, amely többé-kevésbé rejtve volt az emberek szeme elől. A szó tehát nem valamiféle hivatalnokot, hanem volt elítéltet takar (lásd például *SHD,* p. 93, Hulsewé 1985*,* p. 83/8. jegyzet).

[69] Lehetséges, hogy a *ting* itt az igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) rövidítése.

[70] *ZYS1*, p. 23 (*ZHZ,* p. 215).

ti kormányzat, valószínűleg az igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) mondja ki az ítéletet.

Érdemes idéznünk még egy, szintén Kr. e. 197-re datált ügyet, amely hasonló képet mutat a Korai Han-kori büntetőeljárásról:

Z 5

A tizedik év hetedik hónapjában, amelynek első napja *xinmao* 辛卯 volt, *jiayin* 甲寅 napján Jiangling 江陵 [járásfőnöke], Yu 余 és helyettese, Ao 驁 az alábbi jelentést bátorkodnak benyújtani.

Az ötödik hónap *gengxu* 庚戌 napján Chi 池 szakaszvezető (*xiaozhang* 校長) jelentette:

– A Jun 軍 nevű közember nálam feljelentést téve azt állította, hogy felnőtt rabszolgája, Wu 武 megszökött, de látták őrállomásomtól (*ting* 亭) nyugatra, ahogy nyugat felé tartott. Én, Chi, a Shi 視 nevű tolvajfogóval (*qiudao* 求盜) Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Erre Shi kardjával szintén megsebesítette Wut.

Wu ezt állította:

– Régen Jun rabszolgája voltam. Chu 楚 idején azonban megszöktem, feladtam magamat Hannál 漢, s szabad lakosként nyilvántartásba vétettem magam: nem tartozom tehát rabszolgaként szolgálni Junt. Amikor Shi el akart fogni, valóban ellenálltam, s kardommal megsebesítettem. Minden más úgy történt, ahogy Chi állította.

Shi ezt állította:

– Jun feljelentése alapján Chivel együtt Wu után eredtünk, hogy elfogjuk. Wu azonban kardjával ellenállt, s megsebesített engem. Mivel tartottam tőle, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, ezért kardommal valóban megszúrtam Wut, és elfogtam. Minden más úgy történt, ahogy Wu állította.

Jun ezt állította:

– Wu régen a rabszolgám volt, de Chu idején megszökött. Látták Chi állomásától nyugatra. Azért, hogy Wut ismét a rabszolgámmá tegyem, feljelentést tettem Chinél, azt állítva, hogy Wu az én szökött rabszolgám. A feljelentésem valóban gondatlan volt. Minden más úgy történt, ahogy Chi és Wu állította.

Wura nyomást gyakoroltunk (*jie* 詰) , mondván:

– Bár nem kell rabszolgaként szolgálnod Junt, amikor Shi a feljelentés alapján el akart fogni, neked engedelmeskedned kellett volna neki, s később a hivatalnok előtt tisztázhattad volna, hogy jogosan vagy jogtalanul [tartóztattak le]. De te ellenálltál, kardoddal megsebesítetted Shit. Ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal” (*zei shangren* 賊傷人) esete. Mit tudsz felhozni a mentségedre?

Wu ezt felelte:

– Én, mivel nem vagyok Jun szökött rabszolgája, [a szökés bűnében] ártatlan vagyok. Ezért amikor Shi el akart fogni, szívemben feltámadt a harag, s kardommal valóban megsebesítettem. Ha a hivatalnok úgy véli, hogy ez a „más megsebesítése bűnös szándékkal” esete, akkor ennek megfelelően állapítsa meg a bűnömet. Nem tudok mit felhozni a mentségemre.

Shire nyomást gyakoroltunk, mondván:

– Wu nem bűnös, de amikor el akartad fogni, kardoddal megsebesítetted. Mit tudsz felhozni a mentségedre?

Shi ezt mondta:

– Jun feljelentésében azt állította, hogy Wu szökött rabszolga; a szökött rabszolga bűnös, el kell fogni. A feljelentés alapján el akartuk fogni Wut, de ő ellenállt, s megsebesí-

tett. Féltem, hogy másképp nem tudok fölé kerekedni, ezért kardommal valóban megszúrtam, s elfogtam. Nem tudok mást felhozni a mentségemre.

Kikérdeztük Wut, [s megállapítottuk]: közember, harminchét éves. A vizsgálat [megállapította, hogy] minden úgy történt, ahogy a vallomásokban állították.

Az összegzés (*ju* 鞫) megállapította: Wunak nem kell ismét Junt szolgálnia rabszolgaként; …[71] a rabszolgáról feljelentést tett Chinél. Chi a feljelentés alapján Shivel együtt elfogta Wut, Wu ellenállt, s kardjával megsebesítette Shit. Shi kardjával szintén megszúrta Wut, s elfogta. [A vizsgálat] gondos volt. Wu és Shi bűnösségét kétségesnek találjuk. A fenti jelentést bátorkodjuk benyújtani, kérjük válaszleiratukat. Lejegyezte és elküldte Rukuai 如廥 bírósági írnok.

A hivatalnok véleménye a következő: Wut tetoválják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól].

Az igazságügyi miniszter tájékoztatta [a császárt, akinek döntése a következő]: Wut tetoválják és tegyék falépítővé; Shit mentsék fel [a vád alól].[72]

Az eset történelmi körülményeiről azt kell megjegyezni, hogy Chu és Han háborúja idején (Kr. e. 206–202) Liu Bang, a későbbi Han Gaozu, hogy hívei számát növelje, szabadságot ígért azoknak a Chu-beli rabszolgáknak, akik átszöktek hozzá, és nyilvántartásba vétették magukat Hanban. (A nyilvántartásba vétel rendkívül fontos volt, hiszen ez adta az adózás, valamint a katonai és munkaszolgálat alapját.)[73]

Az eljárás úgy zajlott le, mint a fentiekben. Először meghallgatták minden érintett fél beszámolóját, majd amikor szükséges volt, nyomásgyakorlást alkalmaztak. Végül az így kicsikart vallomások alapján állították össze a szükséges dokumentációt, amelyet, kétes megítélésű ügy lévén, felterjesztettek a felsőbb hatóságoknak – először a tartománynak, majd ez utóbbi a központi kormányzatnak. Az ügyben végül maga a császár döntött.

## FELLEBBEZÉS

Már a shuihudi iratokban találunk olyan utalást, mely szerint ha egy elítélt igazságtalannak érezte ítéletét, fellebbezhetett a felsőbb hatóságokhoz.

D 95

– A „könyörgés az újratárgyalásért” (*qiju* 乞鞫), valamint a „könyörgés az újratárgyalásért más ember ügyében” (*wei ren qiju* 為人乞鞫) csak az ítélet meghozatala után fogadható el, vagy az ítélet meghozatala előtt [is]?

– Csak az ítélet meghozatala után fogadható el. […][74]

---

[71] A bambuszlapon itt három írásjegy kivehetetlen.

[72] *ZYS1*, p. 23 (*ZHZ,* p. 216).

[73] A szökéssel és nyilvántartásba vétellel kapcsolatos *Zouyanshu*-beli cikkelyekről lásd Li Xueqin 1993, pp. 29–30.

[74] *SHD,* p. 200. A hasonló esetekre vonatkozó *Chu*-beli 楚 rendelkezésekről lásd Weld 1999, pp. 88–89.

A „könyörgés az újratárgyalásért” (*qiju* 乞鞫) olyan kérelmet jelentett, amely az ügy felülvizsgálatára irányult. A „könyörgés a nyomozásért más ember ügyében” (*wei ren qiju* 為人乞鞫) azt jelentette, hogy a kérelmet nem maga az elítélt, hanem valaki más (például egy hozzátartozója) nyújtotta be. A fenti cikkelyből kiderül, hogy minderre csak akkor kerülhetett sor, ha első fokon az ítéletet már meghozták. A per folyamán tehát a vádlott nem fordulhatott más hatósághoz, meg kellett várnia az ítéletet. A két fogalom a shuihudi iratokban máshol nem szerepel, ám a Han-kori *Zouyanshu*ban találunk egy olyan, Qin Shihuang 秦始皇 királyi uralkodása idejére keltezett, meglehetősen terjedelmes dokumentumot, amely éppen egy ilyen üggyel foglalkozik. Az irat szerepeltetése a *Zouyanshu*ban jelzi, hogy ez a procedúra Hanban is ismeretes volt.

A dokumentum szövege így hangzik:

Z 17

A negyedik hónap *bingchen* 丙辰 napján a tetovált falépítő, Jiang 講 „könyörgést nyújtott be újratárgyalásért” (*qiju* 乞鞫), mondván:

– Eredetileg zenész voltam, s a Mao 毛 nevű közemberrel nem szőttem tervet (*mou* 謀) egy tehén ellopására. De Yong 雍 [járás hivatala], engem, Jiangot, azzal az indokkal, hogy Maóval tervet szőttem, arra ítélt, hogy tetováljanak és váljék belőlem falépítő. [Kérelmezem,] hogy újra vizsgálják meg a régi eljárást.

Az első év[75] tizenkettedik havának *guihai* 癸亥 napján, az őrállomásról (*ting* 亭) Qing 慶 írásban jelentést tett a Yong-beli hivatalnak, mondván: Mao árult egy tehenet, kikérdeztük, s felmerült a gyanú, hogy [a tehén] lopott. Jelentettük [a feletteseknek], hogy ítélkezzenek felette.

Mao azt mondta:

– Elloptam a Fan □[76] nevű közember tehenét. Nem volt más ember, akivel összebeszéltem volna [az ügyben].

Fan ezt mondta:

– Nem tűnt el tehenem.

Mao erre megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Jiaping 嘉平[77] ötödik napján, a Jiang nevű zenésszel együtt elloptuk a He 和 nevű közember tehenét, s Jiang házába vezettük. Jiang apja, a közember Chu 處 látta ezt.

Chu ezt mondta:

– Qianyi 汧邑 déli kapuját őriztem, Jiaping nem tudom, melyik napján. Sötét éjjel volt, amikor Mao egy fekete tehenet vezetve odaérkezett, majd újra elment vezetve [a tehenet]. Nem ismertem őt.

He ezt mondta:

– A Déli kapun kívül legelt egy fekete tehenem, Jiaping idején még láttam, de mára hiába keresem, nem találom.

A Mao által ellopott tehenet odaadták He-nek, He felismerte, mondván:

---

[75] Kr. e. 246. A datálásról lásd Li Xueqin 1995, p. 37, Peng Hao 1995, p. 43.

[76] Az írásjegy olvasata bizonytalan.

[77] A Jiaping 嘉平 az év utolsó hónapja volt (Nienhauser 1994, p. 144/202. jegyzet), megegyezett a *Lari*vel 臘曰. A *Shiji* szerint Qin Shihuang nevezte át a *Lari*t Jiapinggé: „A harmincegyedik év (Kr. e. 216) tizenkettedik havában [a császár] a *la*-[hónapot] átnevezte az „örömteli béke” *(jiaping)* [hónapjává].” (*Shiji* 6, p.251.) A fenti szöveg azonban bizonyítja, hogy a *jiaping* kifejezést már korábban is használták Qinben.

– Ez az én tehenem.

Jiang ezt mondta:

– Xianyangban 咸陽 voltam szolgálatban, a tizenegyedik hónapban mentem el, s nem loptam tehenet Maóval.

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– A tizedik hónap közepén [Jiang] tervet szőtt [velem], mondván: a Déli kapun kívül tehenek legelnek, köztük egy fekete, szelíd fajta, könnyen el lehetne ragadni. A tizenegyedik hónapban újra tervet szőttünk, tudtuk, hogy [a tehén] elragadható és ott legel. Jiangnak szolgálatba kellett mennie, s Jiang azt mondta, hogy én, Mao bátran ragadjam el egyedül a tehenet, adjam el, s a pénzen osztozzam meg vele. Amikor a tizenkettedik hónapban elérkezett a Jiaping, én, Mao egyedül elragadtam [a tehenet], s elvezettem Yongba, ahol elfogtak. Minden más úgy volt, ahogy korábban állítottam.

Nyomást gyakorolva vallattuk Maót és Jiét 詰 [Jiangot?], s Jie [Jiang?][78] megváltoztatta vallomását, hogy az megfeleljen Maóénak.

Az összegzésben ez állt:

Jiang és Mao tervet szőttek, hogy ellopjanak egy tehenet. [A vizsgálat] gondos volt. A második hónap *guihai* 癸亥 napján Zhao 昭 járásfőnök-helyettes (*cheng* 丞), Gan 敢, Diao 銚 és Chang □[79] írnokok (*shi* 史) ítéletet hoztak,[80] s Jiangot tetováltatták, és falépítővé tették.

Most Jiang azt mondja:

– A tizenegyedik hónapban szolgálatban voltam, más helyen zenéltem, egy nap híján egész hónapban Xianyangban voltam, s nem találkoztam Maóval. Diao írnok először kikérdezett engem, Jiangot, azt állítva, hogy én és Mao együtt loptuk a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy ez nem igaz. Diao erre kifeszíttetett [a földön] és megbotoztatta a hátamat, több mint …[81] A hátam …[82] több napig, majd újra el akarták mondatni annak a körülményeit, ahogyan elloptam a tehenet. Én, Jiang azt mondtam, hogy valóban nem loptam tehenet. Diao erre újra kifeszíttetett a földön, s vízzel locsolta a hátamat. Mao mellettem ült, s Diao el akarta mondatni Maóval annak a körülményeit, ahogyan Mao és én elloptuk a tehenet. Mao azt mondta:

– A tizedik hónap közepén találkoztam Jianggal, s tervet szőttünk vele a tehén ellopására.

Én, Jiang azt mondtam, hogy Mao velem nem szőtt tervet. Diao azt mondta, hogy Mao szavai igazak, Jiang és nem …[83]. Én, Jiang féltem, hogy újra megbotoznak, ezért magamat hamisan bevádolva (*wu* 誣) azt mondtam:

– Tervet szőttem Maóval a tehén ellopására, úgy, ahogyan Mao mondta.

A valóság az, hogy én, Jiang nem szőttem tervet Maóval a tehén ellopására.

Megvizsgálták Jiangot. [A jelentés szerint:]

– A háton bot- és kötél[nyomok] találhatók, ujjnyi nagyságúak, összesen tizenhárom helyen. A kisebb kötél[nyomok] keresztül-kasul érik egymást, a válltól a derékig olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni.

---

[78] A két helyen az írnok valószínűleg felcserélte a *jie* 詰 („nyomást gyakorol”) szót és a Jiang 講 nevet.

[79] A név olvasata bizonytalan.

[80] Bár a mondatból nyelvtanilag ez következik, egyáltalán nem biztos, hogy az ítéletet valóban ezek az alacsony rangú hivatalnokok hozták meg. Feltételezhető, hogy a végső döntést az írnokok és a járásfőnök-helyettes vizsgálatai alapján a járásfőnök mondta ki.

[81] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

[82] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

[83] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

Mao azt mondta:

– A tizenegyedik hónapból még három nap hátravolt, amikor Jianggal tehenet loptunk. Tudtuk, hogy elragadhatjuk, mert újra [ott fog] legelni. Minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Jiang azt mondta:

– A tizedik hónapból még hátravolt nyolc nap, amikor a lóügyi hivatalnok (*zouma* 走馬), Dukui 都魁 felbérelt, s vele voltam Xianyangban. A tizenegyedik hónap első napján léptem szolgálatba; minden más úgy volt, ahogy korábban elhangzott.

Mao megváltoztatva [szavait] ezt mondta:

– Valóban egyedül loptam el a tehenet, s amikor először elfogtak …[84], Teng 騰 írnok kikérdezett engem, Maót, Fan tehenének ellopása ügyében, s Teng azt kérdezte, kivel együtt loptam el? Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy nem ez az igazság. Ezután megbotoztatta a hátamat, összesen hatszor. Ott tartottak [?][85] nyolc–kilenc napot, s azt mondták nekem, Maónak: Fannak nem veszett el tehene; akkor kinek tűnt el tehene? Én, Mao erre megváltoztattam szavaimat a történtekről, s azt mondtam, hogy He tehenét loptam el. Teng megkérdezte, hogy kivel együtt loptam el? Én, Mao azt mondtam, hogy egyedül. Teng erre azt mondta, hogy én, Mao nem tudtam volna egyedül ellopni a tehenet, majd kiteríttetett [a földre] és megbotozta a hátamat és az ülepemet, nem is törődve az ütések számával. A vérem kiáradt a földre. Én, Mao nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot. Jiang azt mondta, hogy Xianyangból jött. Diao írnok azt mondta nekem, Maónak, hogy amikor elloptam a tehenet, Jiang Xianyangban volt, hogyan mondhattam tehát, hogy velem együtt lopta el a tehenet? Megbotozták a hátamat, nem is törődve az ütések számával. Nem szőttem tervet Jianggal; minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

He ezt mondta:

– A Mao által ellopott tehén szabályos és szelíd, könnyű elragadni. Minden más úgy volt, ahogy az eredeti perben elhangzott.

Chu ezt mondta:

– Jiang szolgálatot teljesített Xianyangban, Mao egyedül vezetve a tehenet jött majd ment el, minden más úgy volt, ahogy a perben elhangzott.

Kuidu 魁都[86] a hadseregben szolgál, nem hallgattuk ki. A felesége beszélt helyette, ugyanazt állítva, mint Jiang.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal együtt loptad el a tehenet. [Most] újra kihallgatunk. Miért nem mondtad el előbb az igazságot?

Mao ezt mondta:

– Az újrakihallgatásnál először engem, Maót hallgattak ki, én szerettem volna elmondani az igazságot, de féltem, hogy mivel nem egyezik meg a korábbi szavaimmal, ezért újra elítélnek; ezért nem mondtam el előbb az igazságot.

Nyomást gyakoroltunk Maóra:

– Te, Mao, alantas módon nem Jianggal együtt loptad el a tehenet. Akkor miért állítottad, hogy vele együtt tervet szőttél a lopásra?

Mao ezt mondta:

– Nem tudtam elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádoltam Jiangot, hogy vele együtt ítéljenek el a bűnért.

---

[84] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

[85] Az írásjegy olvasata bizonytalan.

[86] A lóügyi hivatalnok nevének írásjegyeit itt minden bizonnyal felcserélték (Dukui helyett itt Kuidunak nevezik).

Megvizsgáltuk Mao hátát: a bot- és kötélnyomok keresztül-kasul érik egymást, a vállától a derekáig, olyan sűrűn, hogy meg sem lehet számolni. A tomporán ujjnyi hegek vannak, összesen négy helyen, két combján ujjnyi hegek.

Teng ezt mondta:

– Mivel Mao hazudott, megbotoztattam. Minden más úgy volt, ahogy Mao elmondta.

Diao azt mondta:

– Nem tudtam, hogy Mao hamisan vádaskodott Jiangot illetően, ezért Zhao járásfőnök-helyettessel, Gan [és Chang] írnokkal elítéltük tehénlopás bűnéért.

A kikérdezés [eredménye] megegyezett Jiang állításaival. Zhao, Gan, Chang szavai megegyeztek Diaóéval, a kikérdezés [eredménye] megegyezett a vallomásokkal.

Összegzés: Jiang nem lopott tehenet Maóval. A hivatalnokok megbotoztatták Maót, Mao nem bírta elviselni a fájdalmat, ezért hamisan bevádolta Jiangot. Zhao, Diao, Gan, Chang hibásan ítélkeztek. Minden [vizsgálat] gondos volt.

A második év[87] tizedik havának, melynek első napja *guiyou* 癸酉 volt, *wuyin* 戊寅 napján, Jian 兼 igazságügyi miniszter (*tingwei* 廷尉) ezt közli Qian 汧 felügyelőjével (*sefu* 嗇夫):

– A Yong-beli falépítő, Jiang „újratárgyalásért való könyörgésében" ezt állította: Régen zenész voltam, Qian…[88]-ban laktam, nem loptam tehenet, de Yong [hivatala] engem, Jiangot tolvajnak tartott, tetováltatott és falépítésre ítélt, ami nem felelt meg [az igazságosságnak].

Újratárgyalták [az ügyet, s kiderült], hogy Jiang nem lopott tehenet. Jiangot Zi 子 járásban tartják fogva. Mentesítsék Jiangot [a büntetés alól], s váljék belőle rejtett hivatalnok (*yinguan* 隱官).[89] Elrendeljük, hogy szabadon házasodhasson, s helyezzék el őt Yuben 於. A feleségét és gyermekeit már eladták; a járási hivatal váltsa ki őket. Egyéb lefoglalt dolgait is eladták, az árát adják oda neki. Engedtessék el neki az elítéltetés költsége, a költséget …[90] ember adja vissza. Juttassák el a levelet Yongba.[91]

A dokumentum részletes elemzése külön tanulmányt igényelne, így itt csak a témánk szempontjából legfontosabb elemeket emeljük ki.

Az ítélkező hatóság első fokon Yong járás hivatala volt, ahol a járásfőnök-helyettes, valamint három járási írnok vett részt az ítélkezésben. Magáról a járásfőnökről nem esik említés. Az ítéletet a szöveg szerint a járásfőnök-helyettes és az írnokok hozzák, ám kérdéses, hogy ehhez nem volt-e szükség a járásfőnök jóváhagyására.

Az ítélkezés helyszíne jelzi, hogy az a tett elkövetésének helyéhez kötődött, nem pedig az elítélt lakóhelyéhez. Jiangot ugyanis Yongban ítélték el, noha Qianben lakott. Nem tudjuk, hogy a fellebbezést melyik szint vizsgálta meg. Elképzelhető, hogy a tartomány, de nem kizárt, hogy a központi kormányzat valamely hivatala. Ez utóbbira enged következtetni az a tény, hogy a végső döntést az igazságügyi miniszter, vagyis a törvénykezésért felelős legmagasabb szintű hivatalnok hozza meg. A döntésről értesítik mind a rosszul ítélkező helyi hiva-

[87] Kr. e. 247.

[88] Az írásjegy olvasata bizonytalan.

[89] A rejtett hivatalnokról lásd 69. jegyzet.

[90] Itt egy írásjegy olvashatatlan.

[91] *ZYS2*, p. 31–33 (*ZHZ,* pp. 221–222).

talt, Yongot, mind az elítélt lakóhelyének elöljáróját (a *sefu,* „felügyelő" itt valószínűleg a járásfőnökre utal). A vétkes hivatalnokok és Mao büntetését az irat nem említi, bár bizonyára nem maradtak büntetlenül.

A dokumentumból az is kiderül, hogy az E 1 cikkelyben megfogalmazott alapelvet, mely szerint botozni csak végső esetben szabad, a hivatalnokok nem mindig tartották tiszteletben. Mind Mao, mind Jiang a botozás hatására tett hamis vallomást. Ugyanakkor az igazságosságra való törekvést jelzi az a tény, hogy a fellebbezést elfogadták, a kínvallatás során szerzett sebeket kivizsgálták, és megváltoztatták az első fokú ítéletet.

Az ily módon felmentett elítélt azonban nem térhetett vissza eredeti lakóhelyére és munkájához, hiszen a csonkítás (a jelen esetben: tetoválás) nyomát élete végéig magán viselte, s így társadalmilag számkivetett maradt. Ilyen esetekre hozták létre a „rejtett hivatalnok" intézményét: a szó olyan volt elítéltet jelentett, akit valamilyen oknál fogva szabadon engedtek, de a csonkítás miatt az emberek szemétől távoli helyen biztosítottak neki munkát. A sikeres fellebbezés tehát csak részben nyújtott kárpótlást a tévesen elítéltnek: korábbi státusát már nem szerezhette vissza.

## ÖSSZEGZÉS

A fentiek alapján elmondható, hogy a Han-korban nagy fontosságot tulajdonítottak a bűnesetek feltárásának és a bűnösök megbüntetésének. E célból összetett nyomozó és ítélkező apparátust építettek ki. A törvénykezés célja az volt, hogy a hivatalnokok kiderítsék a bűnesettel kapcsolatos igazságot, s hogy a tényleges bűntettet megfeleltessék a törvényben található bűncselekmény-kategóriának.

Az igazság kiderítésében összetett eszközrendszert használtak: figyelembe vették egyrészt a tárgyi bizonyítékokat, másrészt a tanúk vallomásait, harmadrészt a vádlott által mondottakat. Lényegesnek tartották a beismerő vallomást, amit kínvallatással is kicsikarhattak, noha elvileg ezt nem tartották a legmegfelelőbb eszköznek. Az igazságtalanul elítélt fellebbezhetett az ítélet ellen, s ahogy a Z 17-es dokumentum igazolja, ebben sikerrel is járhatott.

Információink a Han-kori törvénykezési rendszerről továbbra is töredékesek, így egyelőre csak vázlatos képet rajzolhattunk fel a nyomozás és az ítélkezés menetéről. Van remény azonban arra, hogy újabb fontos szövegleletek fognak előkerülni, amelyek kiegészíthetik, s adott esetben módosíthatják az általunk felállított modellt.

## IRODALOM


Bielenstein, Hans (1980): *The Bureaucracy of Han Times*. Cambridge–London–New York–New Rochelle–Melbourne–Sydney: Cambridge University Press.

Bodde, Derk (1982): Forensic Medicine in Pre-Imperial China. In: *Journal of the American Oriental Society,* Vol. 102, pp. 1–15.

Chen Zhonglong 陳中龍 (2008): Qin Han shoulü chutan 秦漢收律初探. In: *Zhishan* 止善, Vol. 5., pp. 55–80.

Gulik, Robert van (1956): *T'ang-yin pi-shih, „Parallel cases from under the Pear-Tree", a 13th Century Manual of Jurispridence and Detection.* Leiden: Brill.

*Hanshu* 漢書. Beijing: Zhonghua Shuju, 1962.

Hulsewé, A. F. P. (1955): *Remnants of Han Law. Volume I. Introductory Studies and an Annotated Translation of Chapters 22 and 23 of the History of the Former Han Dynasty*. Leiden, E. J. Brill. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. IX.)

Hulsewé, A. F. P. (1985): *Remnants of Ch'in Law. An Annotated Translation of the Ch'in Legal and Administrative Rules of the 3rd Century B. C. Discovered in Yün-meng Prefecture, Hupei Province, in 1975*. Leiden, E. J. Brill. (Sinica Leidensia edidit Institutum Sinologicum Lugduno Batavum, Vol. XVII.)

Ji Xun 季勛 (1976): Yunmeng Shuihudi Qin jian gaishu 雲夢睡虎地秦簡概述. In: *Wenwu,* 1976/5, pp. 1–6.

Li Xueqin 李學勤 (1993): „Zouyanshu" jieshuo (shang) «奏讞書» 解說 (上). In: *Wenwu,* 1993/8, pp. 26–31.

Li Xueqin 李學勤 (1995): „Zouyanshu" jieshuo (xia) «奏讞書» 解說 (下). In: *Wenwu* 1995/3: pp. 37–42.

Liu, Yongping (1998): *Origins of Chinese Law. Penal and Administrative Law in its Early Development.* Hong Kong–Oxford–New York: Oxford University Press.

Loewe, Michael, A. N. (1977): Manuscripts Found Recently in China. A Preliminary Survey. In: *T'oung Pao,* Vol. 63, Livr. 2–3, pp. 99–136.

McLeod, Katrina C. D.–Yates, Robin D. S. (1981): Forms of Ch'in Law. An Annotated Translation of the Feng-chen shih. In: *Harvard Journal of Asiatic Studies,* Vol. 41:1, pp. 111–163.

Nienhauser, William H. Jr. (ed.) (1994): *The Grand Scribe's Records. Volume I. The Basic Annals of Pre-Han China by Ssu-ma Ch'ien.* Bloomington–Indianapolis: Indiana University Press.

Peng Hao 彭浩 (1993): Tan „Zouyanshu" zhong de Xi Han anli 談 «奏讞書» 中的西漢案例. In: *Wenwu,* 1993/8: pp. 32–36.

Salát Gergely (2003): *Büntetőjog az ókori Kínában. Qin állam törvényei a shuihudi leletek alapján.* Budapest, Balassi. (Sinológiai Műhely 3.)

Salát Gergely (2005): A zhangjiashani leletek és a Zouyanshu. In: Birtalan Ágnes–Rákos Attila (szerk.): *Bolor-un gerel. Kristályfény. Crystal-Splendour. Tanulmányok Kara György professzor 70. születésnapjának tiszteletére*. Budapest, ELTE Belső-ázsiai Tanszék, II. kötet, pp. 655–670.

Salát Gergely (2010): Bűnügyi információszerzés a korai császárkori Kínában. In: *Belvedere Meridionale –Történelem és társadalomtudományok,* XXII. évf. (2010) 3–4. szám.

*SHD* = Shuihudi Qin Mu Zhujian Zhengli Xiaozu 睡虎地秦墓竹簡整理小組 (1978): *Shuihudi Qin mu zhujian* 睡虎地秦墓竹簡. Beijing, Wenwu Chubanshe.

*Shiji* 史記. Beijing, Zhonghua Shuju, 1975.

Weld, Susan (1999): Chu Law in Action. Legal Documents from Tomb 2 at Baoshan. In: Cook, Constance A.–Major, John F. (eds.): *Defining Chu. Image and Reality in Ancient China*. Honolulu, University of Hawaii Press.

Zang Zhifei 臧知非 (2005): Qin Han li shi zu jiceng shehui jiegou 秦汉里制与基层社会结构. In: Dongyue Luncong东岳论丛, Vol. 26. No. 6., pp. 11–19.

*ZYS1* = Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu 江陵張家山漢簡整理小組 (1993): Jiangling Zhangjiashan Han jian „Zouyanshu" shiwen (yi) 江陵張家山漢簡 «奏讞書» 釋文 (一). In: *Wenwu* 1993/8: pp. 23–25;

*ZYS2* = Jiangling Zhangjiashan Han Jian Zhengli Xiaozu 江陵張家山漢簡整理小組 (1995): Jiangling Zhangjiashan Han jian „Zouyanshu" shiwen (er) 江陵張家山漢簡 «奏讞書» 釋文 (二). In: *Wenwu* 1995/3: pp. 31–36.

*ZHZ* = Zhangjiashan Ersiqihao Han Mu Zhujian Zhengli Xiaozu 張家山二四七號漢墓竹簡整理小組 (2001): *Zhangjiashan Han mu zhujian (ersiqihao mu)* 張家山漢墓竹簡（二四七號墓). Beijing, Wenwu Chubanshe.